

Akılcı İlaç Kullanımına Sistemik Bir Bakış

Systematic Overview of Rational Drug Use

Selma Altındış

Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi AD.

Altındış S. Akılcı İlaç Kullanımına Sistemik Bir Bakış J Biotechnol and Strategic Health Res. 2017;2:34-38

Özet

Dünya Sağlık Örgütü ilaçların yansından fazlasının uygunsuz şekilde reçete edildiği, dağıldığı ya da satıldığını tahmin etmektedir. İlaçların gereğinden fazla veya yanlış kullanılması, hem hasta güvenliğini tehdit etmekte hem de kaynakların boşa harcanmasına neden olmaktadır. Özellikle ilacın koruyucu, teşhis ve tedavi edici etkilerinin yanı sıra oluşturabileceği yan etkilerin varlığı ve sağlık harcamalarında önemli bir payının olması gibi nedenler ilaç kullanımında akılcı olunması gerekliliğini ortaya koyar.

Akılcı İlaç Kullanımı çalışmaları dünyada 30 yıldan beri sürdürülmekte olup ülkemizde de Dünya Sağlık Örgütü'nün önerileri doğrultusunda "Akılcı İlaç Kullanımı Programı" yürütülmektedir. Bakanlık bünyesinde "Akılcı İlaç Kullanımı Şube Müdürlüğü" kurulması, Akılcı İlaç Kullanımı konusunda ülkemizde atılmış en önemli adımlardan birisidir. Bu yapısal oluşumun kurulmasıyla birlikte Türkiye'de Akılcı İlaç Kullanımı ile ilgili faaliyetler hız kazanmıştır. Reçete izleme ve değerlendirme işlemi de bu faaliyetler arasında temel öneme sahiptir. Ülkemizde Akılcı İlaç Kullanımının yaygınlaştırılması amacıyla geliştirilen Reçete Bilgi Sistemi aracılığıyla hekimlerimizin yazdığı reçete verileri analiz edilip değerlendirilip bunlarla ilgili bilgilendirmeler yapılmaktadır. Halkın da bilgilendirilmesi çalışmaları da kullanıcı tarafındaki yanlışlıkların düzeltecektir.

Anahtar Kelimeler: Akılcı ilaç kullanımı

Abstract

The World Health Organization (WHO) estimates that more than half of the medicines are improperly prescribed, distributed or sold. Excessive or improper use of medicines is both a threat to patient safety and a waste of resources. In particular, the presence of adverse side effects, as well as the protective, diagnostic and therapeutic effects of the drug, and the fact that there is a significant share in health spending, necessitates a rational use of the drug.

Rational Drug Use studies have been carried out for over 30 years in the world and in our country. "Rational Drug Use Program" is being carried out in line with the recommendation of World Health Organization. Establishment of "Rational Drug Use Branch Directorate" within the Ministry of health is one of the most important steps taken in the Rational Drug Use issue in our country. Along with the establishment of this structural formation, the activities related to AIK have gained momentum in Turkey. Prescription monitoring and evaluation also has a basic precaution among these activities. In our country, by means of Recipe Information System developed for the dissemination of Rational Drug Use, the prescriptions written by our physicians are analyzed, evaluated and informed about them. Informing the public will also correct the user's mistakes.

Keywords: Rational Drug Use,

Geliş Tarihi / Received : 10.10.2017

Kabul Tarihi / Accepted : 16.10.2017

*Corresponding Author:

Selma Altındış

Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi,
Sağlık Yönetimi AD

<http://orcid.org/0000-0003-2805-5516>

E-mail: altindis@sakarya.edu.tr

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü ilaçların yansından fazlasının uygunsuz şekilde reçete edildiği, dağıldığı ya da satıldığını tahmin etmektedir¹. İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası(İEİS) tarafından ülkemizde toplam ilaç pazarı 2009'da 13,2 milyar TL düzeyinden %27,7 artışla 2015'te 16,86 milyar TL, 2016'da ise bu rakam 20,67 milyar TL düzeyine ulaştığı bildirilmektedir. Kutu ölçeğinde ise 2005'te 1,21 milyar kutu hacmine sahip olan ilaç sektörü, 2011'de 1,72 milyar kutuya, 2015'te 1,94 milyar, 2016'da ise 2,23 milyar kutu düzeyinde bir hacme ulaşmıştır.^{2,3,4} Bu büyümenin nedeni olarak ülkemizde artan ve yaşlanan nüfus, doğumda beklenen yaşam süresindeki yükseliş ve Sağlıkta Dönüşüm Programı çerçevesinde iyileşen hizmet kalitesi ve kamu sağlık hizmetlerine kolay erişimden kaynaklanan talep büyümesine bağlı olduğu söylenebilir.³

Ülkemizde Sağlık bakanlığı verilerine göre sağlık harcamalarının 2013 yılı itibarıyla yaklaşık % 25,9'unun ilaç harcamalarına ayrıldığı⁵, Avrupa ülkelerinde ise bu oranın %10-15 dolaylarında⁶, gelişmekte olan ülkelerde ise bu payın %20-40'larda olduğu bildirilmektedir⁷. Daha çok pay ayrılmasının nedenleri arasında tedavi edici sağlık hizmetlerine daha çok öncelik verilmesi, ilaç sanayisinde dışa bağımlılık, yoğun antibiyotik kullanımı gibi nedenler olabilir⁷. Günümüzde akılcı olmayan ilaç kullanımının ulaştığı ekonomik boyut konunun önemli bir sağlık sorunu olduğunu da vurgulamaktadır. Özellikle kaynakların verimli kullanımının gerekli olduğu günümüz şartlarında akılcı ilaç kullanımına daha çok gereksinim duyulmaktadır.

İlaçların gereğinden fazla veya yanlış kullanılması, hem hasta güvenliğini tehdit etmekte hem de kaynakların boşa harcanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle ilacın, koruyucu, teşhis ve tedavi edici etkilerinin yanında oluşturabileceği yan etkilerin varlığı ve sağlık harcamalarında önemli bir payının olması gibi nedenler ilaç kullanımında akılcı olunması gerekliliğini ortaya koyar^{6,8}.

DSÖ tarafından "Hastaların klinik ihtiyaçlarına uygun ilaçları, kişisel gereksinimlerini karşılayan dozlarda, yeterli bir süre boyunca, kendilerine ve topluma en az maliyet ile kullanmalarını gerektiren kurallar bütünü" olarak tanımlanan akılcı ilaç kullanımı gerek ülke ekonomisi için gerekse de toplum sağlığı için son derece önemli bir konudur^{1,8}.

Akılcı ilaç kullanımına ilişkin "ilaç tedavisinin etkili, güvenli ve ekonomik biçimde uygulanmasını sağlayan bir planlama, yürütme ve izleme sürecidir" şeklinde tanımlamalara da rastlanmaktadır⁹. Bu süreç, bazı hiyerarşik aşamalardan oluşur. Bunlar, ilacın uygun şekilde ve koşullarda üretimi ile başlar, doğru tanınımın konması, tedavi amaçlarının saptanması, tedavi seçeneklerinin gözden geçirilmesi, uygun tedavinin seçimi ve prognozun belirlenmesi ile devam eder. Bu süreç, tedavi için reçetenin doğru biçimde yazımı, takibi ve ilacın uygun şekilde imhası ile son bulur^{1,8}.

Akılcı Olmayan İlaç Kullanımının Sonuçları

İlaçların gereğinden fazla veya yanlış kullanılması, hem hasta güvenliğini tehdit etmekte, hem de kaynakların boşa harcanmasına neden olmaktadır. İlaçların yan etki, tolerans, direnç, bağımlılık oluşturma ve yüksek sağlık harcamaları gibi olumsuz sonuçları ilaç kullanımında akılcı olunması gerekliliğini göstermektedir. Bu sonuçları kısaca şu şekilde sıralayabiliriz:

- Hasta ve tedavi uyumunun bozulması ya da azalmasına
- İlaç etkileşimleri nedeniyle istenmeyen sonuçların görülmesine
- Bazı ilaçlara karşı direncin gelişmesine
- Hastalık sürelerinin uzamasına
- Hastalığın tekrarlanmasına
- Yan etki görülme sıklığının artmasına
- Tedavi başarısının azalması
- Hastaların tedaviye olan güvencinin azalması
- Fiyat baskısı nedeniyle ilaç bulunurluğunun azalması
- Tedavi maliyetlerinin artmasına neden olur .

Akılcı İlaç Kullanımı, ilacın üretiminden başlayıp kullanımına, hatta bu aşamalarda oluşan atıklarının imha edilmesine kadar geçen sürecin her aşamasının "doğru" yönetilmesini gerektirir⁸.

Akılcı ilaç kullanımında dikkate alınması gereken bazı ilkeler vardır. Bunlar:¹;

- İlaçların etkililik analizi
- Uygunluk analizi
- Güvenlilik (güvenilirlik mi) analizi
- Maliyet analizinin yapılması

- Risklerin en aza indirilmesi ilaç yazımı ve uygulanmasına ilişkin sağlık profesyonellerinin yeterli bilgi ve yetkinliğe sahip olması
- İlaç kullanımı konusunda hastaya doğru bilgilendirme yapılması
- Hasta katılımının sağlanması
- Toplumda akılcı ilaç kullanımına ilişkin yeni kültürün inşası
- Devletin düzenleyici ve denetleyici rolünü etkin yapması

Hiç kuşkusuz bu ilkelerin tüm taraflar tarafından dikkate alınması, kendilerine düşen sorumlulukların yerine getirilmesi ile ancak akılcı ilaç kullanımında istenen sonuca ulaşılması mümkün olabilecektir.

Akılcı İlaç Kullanımının Tarafları

Akılcı ilaç kullanımında paydaşlar olarak belirtilen kişiler konuya ilişkin olarak sorumluluk taşıyan taraflardır. Bunlar^{1,9}:

- İlaç kullanım kararını veren hekim
- İlaç sağlayıcı eczacı
- İlaç uygulayıcısı hemşire ve diğer sağlık çalışanları
- Tedaviyi uygulayan hasta ve hasta yakınları
- Devlet
- İlaç endüstrisi

Hekimin sorumluluğu

Bu taraflar içinde hekim, akılcı ilaç kullanım sürecinin ilk basamağını oluşturur. Hekimin ilaç kullanım kararını verirken akılcı ilaç kullanımına ilişkin şu konuları dikkate alması son derece önemlidir (9):

- Doğru teşhisin koyulması
- Tedavide ilaç zorunluluğuna doğru karar vermesi
- Doğru ilacın seçimi; ilaçların etki mekanizmaları, yan etkileri, kontrendikasyonları ve etkileşmelerinin yeterince dikkate alınması
- Hastaya uygun sekliye ilacın seçimi; doğru doz, doğru yol ve doğru sürede kullanımı
- Hasta uyumunun izlenerek tedavi başarısının değerlendirilmesi
- Tedavi maliyetinin hastanın satın alma gücü açısından değerlendirilmesi
- İlacın kolay bulunabilirliği

Ancak özellikle reçete yazım sürecinde ilaç dışı tedavi seçenek-

lerinin dikkate alınarak gerektiği için reçetenin yazılmış olması hekimler tarafından dikkate alınması gereken bir husustur¹.

Eczacının sorumluluğu

Akılcı ilaç kullanımında taraflardan bir diğeri de eczacılardır. Bu konuda eczacıların rolü de birbirini izleyen süreçten oluşur. İlaçların uygun koşullarda eczaneye ulaştırılması ile başlayan süreç doğru depolanması, reçetelerin doğru değerlendirilmesi, reçete-deki talimatlara uygun olarak ilacın hazırlanması ile devam eder. Daha sonra hastaya doğru kullanım şekli, yan etkiler ve olası ilaç etkileşimleri ve hastanın tedavisine ilişkin diğer konularda gerekli bilgilendirmeler yapılır. Bu süreç, geri ödeme işlemleri için gerekenlerin yapılması ve kayıtların tamamlanıp hastanın uğurlanması işlemleri ile son bulur⁸.

Bu süreçte özellikle reçetelerin doğru okunması ve yorumlanması, reçetenin doğru ve zamanında karşılanması, hastanın yazılı- sözlü biçimde bilgilendirilmesi, gerektiğinde hekimle iletişimin kurulması ve tedavinin takibine eczacıların akılcı ilaç kullanımındaki sorumlulukları içinde yer alır⁹.

Dünya Sağlık Örgütü ve Avrupa Topluluğu tarafından eczacıların yeni rol ve işlevleri, hastaya yönelik sorumluluklar ve topluma yönelik sorumluluklar olarak iki gruba ayrılmaktadır⁹. Topluma yönelik rollerinde özellikle ülke kaynaklarının boşa harcanmamasını ve gereksiz ilaç kullanımına bağlı olarak ilaca karşı toplumsal direncin oluşmasını engellemek yer alır. Hastaya yönelik önemli görevleri ise hasta güvenliğini tehdit etmeyecek şekilde işlevlerini yerine getirmektir. Çünkü bazı ilaçların mediko-legal sınırlar içerisinde kullanılması halinde bile, tolerans, direnç, yan etkiler hatta ilaç bağımlılığına varan olumsuz sonuçları doğurabileceği belirtilmektedir⁶.

Hemşire ve diğer sağlık personelinin sorumluluğu

Hemşireler, işlerinin gereği olarak hasta ile sürekli iletişim ve yakın temas içinde bulunmaktadır. Bu nedenle hastaların ilaç tedavisine cevabını ve etkisini izleme konularında önemli rol ve sorumlulukları bulunur. Bu sorumluluklar içinde hekimin istemini (reçetesini) doğru okuması, anlaması, yorumlaması, gerekli tedbirleri aldıktan sonra doğru şekilde uygulaması yer alır. Ayrıca süreci takip etmesi, kayıt tutması, herhangi bir sorunla karşılaştığında da kısa sürede hekimi haberdar etmesi gerekir¹⁰.

Hemşireler için belirtilen görevler ve sorumluluklar, kendi hizmet ve uzmanlık alanlarıyla sınırlı olmak kaydıyla benzer şekilde ebe, anestezi teknikeri, ilk ve acil bakım teknikeri ve diğer sağlık profesyonelleri için de geçerlidir¹⁰.

İlaç Kaynaklı Sağlık Harcamalarının Nedenleri

Sağlık harcamalarında yüksek paya sahip ilaç harcamalarının nedenleri şöyle sıralanabilir (SGK, 2013: 9).

- İlacın kullanım şeklinin zorluğu
- Etik olmayan, yanlış tanıtım promosyonel etkinlik gibi ilaç endüstrisi kaynaklı sorunlar,
- Hekimin, eczacının, hemşirenin ve diğer sağlık çalışanlarının, hasta bakıcıların, hastaların akılcı ilaç kullanımına uymayan hatalı davranışlara bağlı olarak gelişen sorunlar
- Kurum/kuruluşların AİK ilkelerini sağlamada yetersiz kalan alt yapı ve idari sorunları
- Medyanın yanlış ilaç tanıtımı/propagandası/ reklamı vb. faaliyetleri
- Eğitim kurumlarının AİK konusunda yeterli bilinci oluşturulmasına bağlı gelişen sorunlar
- Geri ödeme kurumlarının ve sağlık otoritelerinin yetersiz kalan yasal, idari ve alt yapıya ait sorunlar

Ayrıca bu nedenlerin dışında kalite sorunu olan ilaçların üretimi, ilacın hatalı sevkiyat ve dağıtımına bağlı gelişen sorunlar ve ilacın eczanede bulundurulduğu ortama bağlı gelişen sorunlar, ilaç sektöründeki genel harcamaların artışıdaki nedenler arasında sayılabilir.

Akılcı İlaç Kullanımını Yaygınlaştırmada Alınabilecek Bazı Önlemler Akılcı ilaç kullanımını yaygınlaştırmada bazı önlemler alınabilir. Bunlar^{1,6}:

- Doğru bilgiye erişim sağlanmalı
- Gerekli alt yapının hazırlanmalı
- Konuyla ilgili bireylere ve topluma eğitim verilmeli
- Sağlık çalışanlarının konuya ilişkin bilgileri periyodik hizmet içi eğitim programları ile güncelleştirilmeli
- Etik sorunların giderilmesine ilişkin düzenlemeler yapılmalı
- İlaç şirketlerinin promosyon çalışmaları sınırlandırılarak kontrol altına alınmalı

- Akılcı ilaç kullanımını destekleyen klinik rehberlerin hekimler arasında kullanımı yaygınlaştırılmalı
- Doğru ilaç kullanımı konusunda görsel ve yazılı medya desteği alınmalı
- Alternatif tedavi yöntemlerinden bitkisel tedavilere ilişkin halk Sağlık Bakanlığı tarafından bilgilendirilmeli
- Halkı bilinçlendirici programlar hazırlanmalı ve reklamlar yayınlanmalı
- Daha ucuz alternatif ilaçların yazımı konusunda gerekli tedbirler alınmalı

Sonuç olarak, günümüzde akılcı ilaç kullanımı konusunda dünyada ve Türkiye’de belli bir mesafe alınsa da ilaçların kullanım sorunlarının halen devam ettiği, sayısal rakamlar tarafından ortaya konulmaktadır. Toplumda akılcı ilaç kullanımı bilincinin oluşturulması ve bir davranış değişikliğinin oluşması için eğitim olanaklarının kullanılması ve geliştirilmesi son derece önemlidir. Eğitimin yanı sıra kazanılan tutum ve davranışların korunması ve desteklenmesi adına idari ve yasal düzenlemeler ile desteklenmesi de önemlidir. Özellikle bu konuya ilişkin ilaç politikalarının hazırlanmasıyla, ilaçlardan beklenen faydalara ulaşılması mümkün olabilecektir¹.

Kaynaklar

1. Aydın B, Gelal A . "Akılcı İlaç Kullanımı: Yaygınlaştırılması ve Tıp Eğitiminin Rolü".DEÜ Med J. 2012; 26(1):57-63
2. Türkiye İlaç Sektörü: Vizyon, 2023 raporu,S.50. file:///C:/Users/Uzman/Downloads/ilac-sektoru-vizyon-2023-raporu-453.pdf .Erişim Tarihi: 15 Haziran 2017
3. Türkiye İlaç Sektörü 2015, http://www.ieis.org.tr/ieis/assets/media/kls/TR_ilac_sektoru_2015.pdf Erişim Tarihi: 18 Haziran 2017
4. Türkiye İlaç Sektörü 2016, http://www.ieis.org.tr/ieis/assets/media/Raporlar/TR_Sektor_raporu_2016.pdf Erişim Tarihi: 22Eylül 2017
5. ATASEVER, Mehmet. Türkiye Sağlık Hizmetlerinin Finansmanı ve Sağlık Harcamalarının Analizi 2002-2013 Dönemi. 2014 <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/SH%20Kitap%20BASILAN%2024%2012%202014.pdf> Erişim Tarihi: 20 Haziran 2017.
6. PINAR, Neslihan . "Ülkemizde İlaç Harcamaları", İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 2012;19(1), ss. 59-65.
7. Top, M. ve Tacan, M. Türkiye İlaç Ekonomisi Ve İlaç Harcamaları, 1998- 2003 Dönemi Değerlendirmesi. Liberal düşünce , 2004 , s 177-200. <http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/35/24-mehmet-top-menderes-tarcan-turkiye-ilac-ekonomisi-ve-ilac-harcamaları.pdf>
8. Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı. "Topluma Yönelik Akılcı İlaç Kullanımı". SGK Yayın No: 93, Ankara. 2013
9. ÖZÇELİKAY, Gülbin . "Akılcı İlaç Kullanımı Üzerinde Bir Pilot Çalışma".Ankara Ecz. Fak. Dergisi, 2001: 30(2), 9-18.
10. Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı,. "Hemşire ve Diğer Sağlık Çalışanları İçin Akılcı İlaç Kullanımı", SGK Yayın No: 104, Ankara. 2013